

Александра Смирнов-Бркић
Филозофски факултет
Универзитет у Новом Саду
Србија

UDC: 811.14'02'373.21'373.6
811.124'373.21'373.6

ЕТИМОЛОШКА АНАЛИЗА ТОПОНИМА SIRMĪUM/ ΣΙΡΜΙΟΝ У КОНТЕКСТУ ЕТНОГРАФСKE СЛИКЕ СРЕМА У ПРЕДРИМСКО И РАНО РИМСКО ДОБА¹

Сажетак: У раду се анализира пресловенска топонимија данашње Сремске Митровице, изражена латинским и грчким облицима Sirmĭum и Σίρμιον, које срећемо у литерарним и епиграфским споменицима античког и средњовековног периода. Методолошки, рад је настао компаративном анализом грађе интердисциплинарне провенијенције из области лингвистике, историје и археологије, са циљем одређивања етимологије поменутих топонима. Први сегмент рада посвећен је утврђивању етнографске слике Срема у предримско и рано римско доба, као нужном предуслову даљих етимолошких испитивања. На основу етнографских резултата о примарној, тј. творбеној етничкој компоненти најстаријег насеља познатог под именом Сирмијум, у другом сегменту рада даје се преглед досадашњих етимолошких истраживања поменутих топонима, као и даља компаративна анализа релевантног лексемског минимума у оквиру резултата савремене индоевропске етимологије, с посебним освртом на илирске, келтске и дако-трачке рефлексе. На крају се указује на проблеме који спречавају давање коначног решења и указује на потребе за даљим истраживањима која би допринела бољем разумевању палеобалканске ономастике.

Топонимијска анализа, која се не ретко идентификује са ономастичком етимологијом, подразумева утврђивање најранијих облика топонима у литерарним и/или епиграфским споменицима, затим семантичку анализу према одговарајућем лексичком миљеу утврђеном као релевантном на одређеном локалитету². Међутим, ситуација се знатно компликује када се ради о неживим језицима или језицима који нам нису у

¹ Овај рад је резултат истраживања при пројекту Покрајинског секретаријата за науку и технолошки развој АП Војводине Средњовековна насеља на тлу Војводине, историјски процеси и догађаји (шеф: доц. др Ђура Харди), број: 114-451-2216/2011.

² Philip Durkin, *The Oxford guide to etymology*, Oxford 2009; Marko Snoj, *Etymology*, у: Philipp Strazny (ed.), *Encyclopedia of Linguistics*. Vol. 1: A–L, New York 2005, 304–306; Кенесбай М. Мусаев (ред.), *Теория и практика этимологических исследований*, Москва 1985.

потпуности познати. Тада се лексичка анализа нужно надомешћује компаративним методом претпостављеног лексемског минимума посведоченог у неком ширем језичком систему. Античка топонимија свакако спада у ову групу и из тог разлога подразумева претходно утврђивање етнографске слике датог подручја у протоисторијском и историјском времену.

Стога је први сегмент рада посвећен критичкој анализи резултата историје и археологије о етнографској слици Срема у предримско и рано римско доба, као нужном предуслову даљих етимолошких испитивања. На основу тих резултата о језичким групама које су могле утицати на формирање топонима Сирмијум, у другом сегменту рада даје се компаративна анализа релевантног лексемског минимума у оквиру резултата савремене индоевропске етимологије, с посебним освртом на илирске, келтске и дако-трачке рефлексе. Рад, свакако, не претендује да да коначно решење, већ тежи да понуди методолошка решења овог питања, тако што ће на основу интердисциплинарно сакупљених података – ранијих етимолошких анализа, компаративне топономастике, анализе литерарних и археолошких извора, показати да лингвистичкој анализи мора претходити темељно историјско испитивање подручја са ког топоним потиче³. У супротном, свака компарација у оквиру најширих језичких сродника своди се на неосновани формализам.

I

Савремено име Сремске Митровице везано је за хришћански култ св. Димитрија Солунског и/или Сирмијског⁴, чије

³ Уп. Eve Sweetser, *From etymology to pragmatics: metaphorical and cultural aspects of semantic structure*, Cambridge 1998, 15-22; Jasmina Grković-Major, *Etymology and historical syntax*, у: Aleksandar Loma; Wiesław Boryś; Radosław Večerka, *Словенска етимологија данас*. Зборник Симпозијума, Београд, 5–10. септембар 2006. Београд, 2007, 93–106.

⁴ За свеца Димитрија везане су две црквене традиције – прва која се односи на ђакона античког града Сирмијума мученички страдалог у Диоклецијановом прогону хришћана 9. априла 304. год., и друга која говори о истоименом солунском мученику убијеном по наређењу Диоклецијановог савладара Максимијана. Не постоји сагласност у науци о односу ова два култа, али је евидентна могућност да је у питању иста личност, те да је култ још у антици био пренесен у Солун, а његово сирмијско порекло временом заборављено, уп. Фрањо Баришић, *Чуда Димитрија Солунског као историјски извор*, Београд 1950; Владислав Поповић, *Јужнодунавске провинције у касној антици од краја 4. до средине 5. века*, у: Владислав Поповић, *Sirmium. Град царева и мученика*, Сремска Митровица 2003, 201–238; Миђа Јарак, *Ranokršćanski mučenici Panonije*, у: Darija Damjanović (ur.), *Simpozij „1700 godina svetih srijemskih mučenika*, Đakovo 22. 10. 2004, Zagreb 2005, 51–70.

име је у словенској редукованој форми дало назив модерном граду⁵. Најранији топоним на месту данашње Сремске Митровице изражен грчким обликом *Σίρμιον* и латинским *Sirmium* срећемо у литерарним и епиграфским споменицима почев од античког па све до модерног доба, а односи се на римско насеље које је на том месту постојало од 1. до 6. века. Антички назив Сирмијум се до данас очувао преко старословенског облика сръмъ, који се односио на историјску област која приближно одговара данашњем Срему. Старословенски облик забележен је најраније у анонимном ћириличном кодексу из 11. века познатом под именом *Codex suprasliensis* „прѣдоша въ сръмъ градъ“ (196,29) и „прѣшедъ . въ прѣжденареченыи градъ сръмъ“ (254,21), као и придевски облик сръмьскъ, сръмнскъ при помену св. Иринеја, мученика и првог забележеног епископа античког Сирмијума: „н о блаженедь ирненн епискоупѣ ерѣмннскааго (снц про сръмннскааго сѣу сръмьскааго града)“ (252,12)⁶. Словенски облик *Срѣм* настао је из вулгарно-латинског локатива *Sermi* словенском метатезом ликвиде по принципу *er > rě. Овај екавски облик дао је у мађарском *Szerém*⁷.

Античко име града најраније се појављује у литерарним изворима као грчко *Σίρμιον* у Страбоновом делу *Географија* (VII 5,2), а потом као латинско *Sirmium* код Плинија Старијег (III 148). У изворима се јављају и етници *Sirmienses* (*CIL* III 3243; *Plin.* III 148; *Hist. Aug. Prob.* 21,2; *Vict. Caes.* 29,1) и *Sirmiatium* (*CIL* III 753, III 7429, Dessau ILS 1465, 161-168), док се 5. века топоним јавља са вулгарнолатинским *e*, потеклим од затвореног *i*, у форми *Sermium*: „Pannonia prima in qua est Sermium...“ (*Laterculus Polemii Silvi* V 3); „Sermiensium civitas“ (*Ennodius, Paneg. Theod.* 12; *Σέρμιον* (*Hierocl.* 19; *Theophan.* 389,7 В). Стефан Византинац (6. век) у свом делу *О градовима* град Сирмијум назива *Σίρμιον*, грађанина Сирмијума назива *Sirmieus* по принципу *Sunion* – *Sunieus* (*Steph. Byz. De urb.* 604).

Страбон који први помиње Сирмијум, наводи га без икаквог ближег одређења после утврђења Сисције (дан. Сисак):

⁵ О настанку имена Митровица в. Petar Skok, *Iz srpskohrvatske toponomastike*, Južnolovenski filolog III (1927), 75. О учесталост хришћанских, нарочито светачких имена у топографској номенклатури балканских земаља, в. Михаило Динић (ур.), *Зборник Константина Јуричека I*, Посебна издања, књ. СССХХVI, САНУ: Одељење друштвених наука, Н. С. књ. 33, Београд 1959, 463, 524.

⁶ Josef Kurz (ed.), *Slovník jazyka staroslověnského: Lexicon linguae Paleoslovenicae*, Vol. 38, Praha 1965, 155.

⁷ Petar Skok, *Iz srpskohrvatske*, 74; уп. *Pojave vulgarno-latinskog jezika na natpisima rimske provincije Dalmacije*, Zagreb 1915; Anton Mayer, *Die Sprache der alten Illyrier*, Bd. 1, Wien 1957, 307.

καὶ ἡ Σισκία φρούριον καὶ Σίρμιον. Неколико деценија касније Плиније Старији, у време Флавијеваца (69–96), зна у тој области за перепутину заједницу два племена *Sirmienses* и *Amantini*, уједињене у римско доба у административну јединицу *civitas*: ...*Mons Claudius, cuius in fronte Scordisci, in tergo Taurisci. Insula in Sao Metubarbis, amnicarum maxima. Praeterea amnes memorandi: Colapis in Saum influens iuxta Sisciam gemino alveo insulam ibi efficit quae Segestica appellatur; alter amnis Bacuntinus in Saum... Sirmio oppido influit, ubi civitas Sirmiensium et Amantinorum. inde XLII Taurunum, ubi Danuvio miscetur Saus* (Plin. *H.N.* III 148). Из одломка видимо да су у настанку Сирмијума учествовала наизглед два етника – Сирмијензи⁸ (Сирмијци/Сирмљани) и Амантини, који су на месту где се неидентификована река Бакунтије улива у Саву, имали утврђење (*oppidum*) обједињено у римско време у градску општину (*civitas*). Амантини (*Amantini/Ἀμαντινο.../Ἀμαντες*) су познати и из других извора,⁹ али Сирмијци се само овде помињу. Плиније нам даје и ширу етничку слику овог подручја помињући племена Тауриска и Скордиска, које раздваја такође неидентификована планина Клаудије. Овакав настанак Сирмијума потврђује Апијанов навод (III 4,22), где каже да Панонци нису имали градове, већ су живели у селима и пољима удружени у родове, које су Римљани укључили у градове или перепутине заједнице под управом племенских првака (*principes*) или префеката. Овакав развојни пут насеља у Срему јасно је илустрован на једном натпису нађеном у Риму посвећеном војнику родом из Паноније: *natione Pannonius, pede Sirmese, pago Martio, vico Budalia* (CIL VI 37213), где су приказане локалне територијалне структуре од села до градске општине.

Важно је уочити да назив *Sirmienses*, како га формира или преузима Плиније Старији, не садржи уобичајени латински суфикс за формирање етника *Pl.-i* (уп. *Amantini, Breuci, Taurisci, Scordisci, Eravisci*) или *Pl.-ae* (уп. *Pirustae, Delmatae*), и ређе *Pl.-es* (*Cornacates, Hercuniates*). Латински суфикс *-ēnsis/-iēnsis* користио се за творбу придева који обележавају место, углавном насталих од имена градова и насеља и супстантивирани да означе становнике неког насеља (нпр. *Athenae>Atheniensis, Cannae>Cannensis, Carthago>Carthaginien-sis, Eboracum>Eboracensis*), а понекад и ширих географских

⁸ Овакву транскрипцију назива наводи Мирослава Мирковић, *Sirmium. Istorija rimskog grada od I do kraja VI veka*. Sremska Mitrovica, 2006, 29. По том принципу би назив за становника Атине био од латинског *Atheniensis* Атенјензи, а не Атињани.

⁹ Помињу се код: Ptol. II 15,2; Plin. *H. N.* III 148, IV 35; Sex. Rufus *Brev.* 7; *MGH*, AA 5,27.

појмова (нпр. *Sicilia* > *Siciliensis*)¹⁰. Стога, ако је *Sirmienses* употребљен за ознаку становника насеља по имену *Sirmium*, можемо извести закључак да није у питању прави етник, нити некакво племе, али и да племе Амантина није укључено међу становнике Сирмијума. Овај навод код Плинија се може објаснити и историјским околностима, јер у време када је овај писац деловао Сирмијум је могао бити проглашен за Флавијевску колонију (како је епиграфски потврђено *colonia Flavia Sirmium*) или је имао статус муниципија. У оба случаја његови становници су сматрани римским грађанима, а не домороцима. Један надгробни натпис из Басијане (*CIL* III 3224) у близини данашњих Доњих Петроваца, дакле источно од Сирмијума, помиње једног дечака са типично илирским именом *Liccaus* из племена Амантина (*Amantinus*), који се удавио као талац у Емони (дан. Љубљана). Мирослава Мирковић сматра да је ово озбиљан аргумент да је Срем био завичај Амантина¹¹.

Према мишљењу историчара и археолога¹², који се позивају на Страбон (V 1,6) податак да се поразом Боја на Тиси од стране дачког краља Буребисте створио празан простор за насељавање, Амантини су половином 1. века пре н. е. продрли са југа Балкана. Такође, према мишљењу лингвиста¹³, о првобитном присуству Амантина на југу Балкана сведочи назив илирског града Амантија (*Amantia/Ἀμαντία*) у северном Епиру. Писци 2. века чешће помињу Амантине, па тако према Јулију Фесту они насељавају простор између Саве и Драве (*Fest. Brev.* 7). Птоlemeј који нам даје најдетаљнију етнографску слику римских провинција 2. века, иако са доста нетачности, Амантини су наведени у најсевернијем делу Паноније (*Ptol. H.N.* II 15,2). Могуће је да разнолико лоцирање Амантина код античких писаца, заиста сведочи о њиховим миграцијама.

Страбон (VII 5,3), који је наш главни писани извор о панонским племенима, не убраја у њих Амантине, али наводи Бреуке (*Βρεῦκοι*),¹⁴ Андизете (*Ἀνδιζήτες*),¹⁵ Дитионе (*Διτίωνες*),

¹⁰ Hermann Gähwiler, *Das lateinische Suffix –ensis*, Zürich 1962.

¹¹ М. Мирковић, *нав. дело*, 20.

¹² Милена Милин, *Питање илирске компоненте становништва југоисточног дела Доње Паноније у савременим истраживањима*, *Balkanica* 32/33 (2001/2002), 49-60; М. Мирковић, *нав. дело*, 8-10; Богдан Брукнер, Борислав Јовановић, Никола Тасић, *Праисторија Војводине*, Нови Сад 1974, 303, 305, 311.

¹³ Милан Будимир, *Антички становници Војводине II – Бреуци*, Гласник Историјског друштва у Новом Саду, књ. 3, св. 1 (1929), 165–175.

¹⁴ Помињу се у: *CIL* VIII 2104; III 3757; III 4377; III 10668; III 10277-10228; XVI 46; *Strab.* VII 5,3; *Ptol.* II 15,2; *Dio Cass.* 55,29;34; *Vell. Pat.* II 110; *Suet. Tib.* 9.

Пирусте (*Πυρρῶται*), Мазеје (*Μαζαῖοι*) и Десидијате (*Δαισιτιάται*), и напомиње да има и неких мањих племена која се простиру до Далмације на западу и територије Ардијеја на југу. Страбонови подаци наводе на закључак да уочи римског освајања Срема Амантини и Сирмијци нису били доминантна племена. За Бреуке, пак, са сигурношћу знамо да су илирске припадности¹⁶, и да су предводили панонско-далматински устанак од 6-9. год., када су задали доста војних напора Римљанима и тиме заслужили место у литерарним изворима. После предаје бреучког вође Батона и гушења устанка, римска управа организује чак осам бреучких кохорти (*cohortes Breucorum*), што говори о њиховој бројности (Suet. *Tib.* 9-20; Vell. Pat. II 114). Исто тако, панонско-далматински устанак је потврдио колико су биле јаке везе између панонских и далматинских племена.

Други релевантан етнички елемент у Срему који плени пажњу античких писаца јесу келтска племена. Најстарији писани податак о сеобама Келта на Балкан потиче од Псеудо-Скилакса (Pseudo-Scylax, *Peripl.* 18), античког географа из 4/3. века пре н. е., који каже да су Келти у његово време дошли на Балкан са западног Јадрана. Аријан, преузимајући податке од неког старијег извора, такође говори о „јадранским“ Келтима (Arr. I 4,6) који су ступили у дипломатске односе са Александром Великим 335. год. пре н. е. за време њиховог ратног похода у земљу подунавских Трибала. Нешто пре продирања Келта на Балкан, одиграла се и келтска инвазија на Апенинско полуострво, где се већа група келтских племена предвођена Сенонима и Бојима населила у северној Италији, док су таласи Келта састављени од Боја, Тауриска и Тектозага продужили на Балкан¹⁷. Ова историјска веза важна је у контексту овог рада, као што ћемо касније показати, јер утврђује могуће присуство два слична етника у северној Италији и Срему. До нас су стигла имена само најдоминантнијих келтских племена, као и у случају илирских.

Међутим, када говоримо о балканским Келтима, проблем представља термин Скордисци који се код античких писаца примењује на различите начине. Плиније Старији чак повлачи границу између Скордиска и Тауриска: *mons Claudius, cuius in fronte Scordisci, in tergo Taurisci* (III 148)¹⁸. Међутим, латински писац Јустин (2. век) хронолошки неодређено поми-

¹⁵ Plin. *H. N.* III 147; Ptol. II 15,1; Strab. VII 5,3.

¹⁶ Милан Будимир, *Антички становници Војводине II – Бреуци*, Гласник Историјског друштва у Новом Саду, књ. 3, св. 1 (1930), 10-21.

¹⁷ Уп. Liv. V 35,2; Polyb. II 17,4.

¹⁸ Уп. Vell. Pat. II 112.

ње насељавање оних који су се прозвали Скордисци: *in confluyente Danuvii et Savi Scordiscosque se appellari voluit* (Iust. XXXII 3,8). Ослањајући се на Посидонија (135-50. год. пре н. е.), писац 3. века Атенеј (Ath. VI 25) каже да су Келти дошли у долину Мораве под вођством Батаната, а мало касније говорећи о Бреновом походу на Делфе каже да је Батанат остатке поражених Келта довео у Подунавље. Међутим, то су два временски удаљена догађаја, што потврђује Апијан (III 1,5) када каже да је крајем 2. века пре н. е. био још један напад на Делфе, 32 године после првог сукоба, који су извршили Скордисци, које он сматра Илирима, заједно са Медима и Дарданцима¹⁹. Такође, он наводи да је неки римски војсковођа по имену Сципион уништио Скордиске, а они који су се спасли повукли су се на острва на Дунаву и у Панонију. Касије Дион (XLIV 31) додаје да су Тиберијеви савезници против Панонаца били Скордисци, њихови једнако наоружани суседи. На једном натпису из Сланкамена (71-150. год.) помиње се префект Скордиска.²⁰

Велики проблем у тумачењу етнографских података античких писаца јесте њихова контрадикторност и реална немогућност да разликују етничке и културне формације ван токова античке цивилизације. Псеудо-етник који антички писци збирно примењују на племена у области Панонске низије на латинском *Pannoni*, а на грчком *Πανόνιοι*, *Πάννονες* и *Παίονες*²¹, потврђује колективно схватање етничких заједница на овом њима неистраженом и готово митском простору. Страбон (VII 6,1) наводи да је трачко племе Трибала продрло у област Ибра и сукобило се са илирским племеном Аутаријата, тако растављајући Пеонце и Панонце. Када Апијан пише о племенима које су Грци звали Илири, географски их смешта на широки простор између северног Епира, Македоније, Тракије и Дунава (App. III 1,3-5). Он објашњава да велики народ који живи на Дунаву између Јапода и Дарданаца Грци зову Пеонцима (*Παίονες*), а Римљани Панонцима (*Πανόνιοι*). Он их повезује са несталим трачким племеном из долине Вардара истог имена из времена Филипа Македонског (App. III 3,14), који су се граничили са тадашњом Илиријом, чиме објашњава везу коју су Грци видели између назива Панонци, који су чу-

¹⁹ О келтским инвазијама на југ Балкана, уп. Strab. IV 1, 13; Paus. X 19-23; Polyb. IV 46; Iustin. XXIV 4-8.

²⁰ Мочи овако чита натпис: T(itus) Fl(avius) Proculu[s]/pr(inceps) praef(ectus) Scor(discorum), в. Andreas Mócsy, *Zur Geschichte der peregrinen Gemeinden in Pannonien*, *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* Bd. 6, H. 4 (Oct. 1957), 488-498.

²¹ William Smith, *Dictionary of Greek and Roman Geography*, London 1854, s.v. *Pannonia*.

ли у римској Панонији и старијег њима познатог племена Пеонаца, које је живело у близини²².

Апијанова конфузност се наставља, када наводи да су најчувенији од Илира Скордисци и Трибали (III 1,3). Етнографско клупко северног Балкана Апијан решава етнографским митом (III 1,2), по ком сами Илири причају како воде порекло од Илирија, сина киклопа Полифема и његове жене Галатеје, који су имали још два сина, Келта и Гала. Сва њихова деца отишла су на Сицилију и одатле су дошли народи који се зову Келти, Илири и Гали. Даље племенске поделе симболишу Илиријеви синови Енхелеј, Аутариеј, Дардан, Мед, Таул и Перхеб, и ћерке Парто, Даорто и Дасаро, од којих су даље настала племена Енхелеја, Аутаријата, Дарданаца, Партена, Дасарета, итд. Аутариеј је имао сина Панона или Пеона, од којих је потоњи имао синове Скордиска и Трибала, од којих су потекли истоимени народи. Овај мит илуструје да антички писци нису јасно разликовали балканска племена, осим на територијалном плану, те да су им приписивали сродност и заједничко порекло.

Римски писци користе назив Панонци у административне сврхе у вези са провинцијом Панонијом²³. Тако Касије Дион када говори о Октавијановим ратовима у Илирику (XLIX 36) каже да се панонска племена простиру од Норика до Меизије. И сам цар Август у својој биографији пише да је његов легат Тиберије потчино панонска племена (XXX), док Светоније (*Tib.* 9–20) даје ближе информације да су то били Бреуци и Далмати. Тако Велеј Патеркул (*Vell. Pat.* II 39,3) у опису Тиберијевог рата у Илирику 10. г. пре н. е. наводи да је Августов легат успео да натера Илире (*Illyriis*) и Далмате (*Delmatis*) на покорност и дода нове провинције између осталих Панонију и Скордиске.

Као трећи етник који се помиње код античких писаца на територији Паноније, па и Срема, јесу Дачани. Могућност дачке провенијенције топонима Сирмијум своди се на поме-

²² М. Милин, *нав. дело*, 51, сматра да Апијан само није доследан и да се колеба око назива. Уп. рад Драге Гарашанин, о проблему Пеонаца у коме она утврђује њихову територију око средњег и доњег тока Вардара и слива Брегалнице у гвозденом добу (8. век пре н. е.), али не дотиче питање њихове етногенезе, *Draga Garašanin, Zur Problem der Pänionier*, у: А. Benac (ur.), *Paleobalkanska plemena*, 83-90.

²³ Danijel Džino, Alka Dović Kunić, *Pannonians – Identity perceptions from the Late Iron Age to Later Antiquity*, у: Branka Migotti (ed.), *The Archaeology of Roman Southern Pannonia. The state of research and selected problems in the Croatian part of the Roman province of Pannonia*, BAR: Oxford 2012, 93–115.

нути литерарни податак код Страбона, по ком је победа келтских Боја од стране дачке племенске конфедерације под Бурбистом значила померање Келта из јужне Паноније на север и запад и уплив Дачана. Врхунац дачког распрострањања био је у 1. веку пре н. е. под краљем Бурбистом, који је своју државу проширио до Словачке, Црног мора, планине Балкан, реке Мораве и средњег тока Дунава. Етник Дачани који се јавља у делима античких писаца, данас се сматра северним огранком Трачана²⁴. Како наводи Думитреску од Прото-Трачана су се током гвозденог доба формирали Трачани јужно од Старе планине, а северно од ње Дачани у карпатско-дунавској регији²⁵. За народ који је насељавао територију данашње Румуније користи се и термин Дако-Гети, јер су антички писци (Strab. V 1,6; VII 3, 11-13; Plin. *H.N.* IV 12,80; Lucan. *Phar.* II 52-54) географски разликовали Гете и Дачане, од којих први живе од Црног мора до дунавских катаракти, а одатле до Тисе живе Дачани, али се слажу да они говоре истим језиком (Strab. VII 3,13; Plin. *H.N.* IV 12,80). Најраније се Дачани помињу тек у контексту римских освајања доњег Дунава 109. год. пре н. е. када Минуције Руф побеђује Скордиске и Дачане (Front. *Strat.* II 4,3). Келтски утицај, нарочито у оружју и начину сахрањивања, јавља се и на дачкој територији с краја 4. и почетком 3. века пре н. е.²⁶ Око средине 2. века пре н. е. келтски материјал нестаје са овог подручја, што коинцидира са поменутиим успоном дачких краљева у писаним изворима.

С обзиром на нејасноће о етнографској слици Срема у делима античких писаца, неопходно је консултовати резултате археологије, која је с правом резервисана према питању етничитета у праисторијском и протоисторијском времену и пре користи термин култура према сродности материјалног и духовног израза становника неког подручја²⁷. Веома је тешко у тако раном добу разликовати Келте, Илире, Трачане, јер не знамо када су се они као етнолингвистичка категорија диференцирали. Познато је да су Индоевропљани при продору на Балкан почели да формирају нове језичке и културне подгру-

---

²⁴ I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*; Ivan Duridanov, *Die Thrakisch- und Dakisch-Baltischen Sprachbeziehungen*, *Linguistique balkanique* XIII 2 (1969).

²⁵ Vladimir Dumitrescu, A. Bolomey, F. Mogoşanu, *The prehistory of Romania from the earliest times to 1000 BC*, у: John Boardman, N. G. L. Hammond, E. Sollberger, *The Cambridge Ancient History*, Vol. 3, part 1: *The Prehistory of the Balkans, the Middle East and the Aegean World, Tenth to Eighth Centuries BC.*, Cambridge 1982², 53.

²⁶ Vasile Parvan, *Dacia*, Cambridge 1928, 110–120.

²⁷ Colin Renfrew, *Archaeology and Language: The Puzzle of Indo-European Origins*, Cambridge 1990.

пе кроз просец асимилације са аутохтоним становништвом²⁸. Стога многи истраживачи уводе термине попут Прото-Трачани, Прото-Илири и Прото-Келти. Тако је Алојз Бенац на западном Балкану издвојио три фазе етногенезе Илира: Пред-Илири који се формирају почетком енеолита, када је дошло до индоевропеизације те области; Прото-Илири који се формирају током бронзаног доба; и Пра-Илири у раном гвозденом добу у време тзв. Културе поља са урнама (*Urnenfelder kultur*), од којих се у развијеном гвозденом добу издвајају појединачна племена²⁹. Бенац је тврдио да је међу илирским племенима постојала свест о заједничкој припадности на основу језика и обичаја и да је та свест продубљена под римском влашћу.

Према археолошким подацима, место где се простирао антички Сирмијум било је насељено давно пре доласка Римљана, али праисторијске и протоисторијске насеобине нису систематски истражене. Од 9. до 4. века пре н. е. у Срему је присутна Босутска група, која би етнички одговарала илирским Амантинима или Дако-Трачанима³⁰. Никола Тасић сматра Амантине аутохтоним сремским племеном³¹, док Живко Микић тврди да антрополошки налази гвозденог доба који се приписују Илирима нису хомогени, те да није могуће вршити етничку идентификацију на основу тог материјала³². Растко Васић наводи да култура гвозденог доба која одговара Илирима у правом смислу речи је била Гласиначка група³³, која је обухватала подручје источне Босне, југозападне Србије, Ко-

²⁸ Бранко Гавела, *О проблему порекла и јединства Индоевропљана*, Зборник Филозофског факултета књ. 6, св. 2 (1962), 55–69; уп. Milutin Garašanin, *Problemes de l'ethnogenese des peuples paleobalkaniques*, у: Alojz Benac (ur.) *Paleobalkanska plemena između Jadranskog i Crnog mora od eneolita do helenističkog doba*, I Илиро-трачки симпозијум, Ниш – Благоевград, 30. мај – 4. јун 1989. Сарајево & Београд, 1991, 9–32.

²⁹ Алојз Бенац, *Предилири, Протоилири, Праилири*, *Balkanica* 8 (1977), 1–14.

³⁰ О историјату истраживања сремских племена у предримско доба в. Ксенија Марици Гађански, *Племена у Срему у Старом веку*, Истраживања 15 (2004), 15–24.

³¹ Никола Тасић, *Неки проблеми културне и етничке припадности босутског и Басараби стила*, *Balkanica* 11 (1980), 7–17.

³² Заједничко је присуство динарског антрополошког елемента и у поређењу са веома оскудним материјалом који потиче од Трачана види се да трачки материјал припада медитеранском типу, в. Živko Mikić, *Über Anthropologie der Illyrer auf dem Boden Jugoslawiens*, у: A. Benac (ur.), *Paleobalkanska plemena*, 111–117.

³³ Rastko Vasić, *Cultural groups of the Early Iron Age in the west and central Balkans and the possibilities of ethnical identification*, у: A. Benac (ur.), *Paleobalkanska plemena*, 73–82.

сова, Црне Горе, део Македоније и северну Албанију. Између њих и Трачана на истоку, у моравско-вардарској долини, било је староседелачко становништво од чијих имена су забележена племена Трибала, Дарданаца и Пеонаца, које неки научници обухватају именом Дако-мизијци³⁴. Бранко Гавела је тврдио да су Илири насељавали простор од северне Европе до Македоније³⁵, те да су били носиоци Лужичке и Вучедолске културе, док је Здравко Марић одвајао балканске Илире од Панонаца³⁶.

Евидентна неусаглашеност ставова археолога само отежава утврђивање етнографске слике Срема, и као што је истакао Боривој Човић³⁷, одређивање етничитета на основу археолошких налаза често је спекулативног карактера са пропорционално нижим степеном вероватноће што је старији период у питању. Иако се на основу археолошког материјала не може доказати присуство Илира на територији Сирмијума, келтска култура присутна је кроз спорадичне налазе латенске културе³⁸. Археолошки налази од 3-1. века пре н. е. потврђују келтизацију у Панонији, а местимично и преко Тисе и Саве³⁹. Раније се у литератури говорило о келтској доминацији над знатним делом Паноније, а Сирмијум је сматран за једно од

---

³⁴ Овај термин није опште прихваћен у науци и базира се на теорији бугарског лингвисте Владимира И. Георгијева из педесетих година прошлог века да су дачки и трачки различити језици са различитим фонетским системима утврђеним на основу топонима, в. Vladimir Georgiev, *Raporturile dintre limbile dacă, tracă și frigiană*, Studii Clasice II (1960), 39–58. Јон Русу (Ion I. Russu, *Limba traco-dacilor*, Bucharest 1969) и Сорин Палига (Sorin Paliga, *Pre-Slavic and Pre-Romance Place-Names in Southeast Europe*, Orpheus (Sofia) 11–12 (2001–2002), 85–132) тврде да су илирски, дачки и трачки једна језичка подгрупа индоевропског система, и да су илирски и трачки били међусобно разумљиви попут чешког и словачког данас.

³⁵ Б. Гавела, *О проблему*.

³⁶ Zdravko Marić, *Problem sjevernog graničnog područja Ilira*, у: Alojz Benac, (ur.), *Simpozijum o teritorijalnom i hronološkom razgraničenju Ilira IV–II v. pre n. e.* Sarajevo, 15–16. maj 1964. Sarajevo, 1966, 177–213.

³⁷ Borivoj Čović, *Die Bronzezeit im „Illyrischen“ Raum und das Problem der ethnischen Zuschreibung archäologischer Funde*, у: Alojz Benac (ur.), *Paleobalkanska plemena*, 57–71.

³⁸ Владислав Поповић, *Калварија у Сремској Митровици*, Археолошки преглед 5 (1963), 20–34.

³⁹ András Mócsy, *Pannonia and Upper Moesia. A History of the Middle Danube Provinces of the Roman Empire*, Budapest 1974, 152; Petar Popović, *The Territories of Scordisci*, *Starinar* XLIII–XLIV (1992–1993), 13–21; Nives Majnarić-Pandžić, *Keltsko-latenska kultura u Slavoniji i Srijemu*, Vinkovci 1970; Растко Рашајски, *Гомолава код Хртковаца*, Рад војвођанских музеја 3 (1954), 187–219; Branko Gavela, *L'oppidum celtique Židovar*, Beograd 1952.

њихових упоришта⁴⁰. Утицајно је било мишљење да се на основу начина сахрањивања може одредити етничка припадност палеобалканских племена, те су Илири повезивани са сахрањивањем у урнама, а Келти инхумацијом⁴¹. Археолошки материјал је показао да је обрада метала и израда оружја и оруђа заиста доживела келтизацију, али керамика и начин сахрањивања су задржали локалне карактеристике, чиме се створила нова културна форма карактеристична за Срем и делове непосредно испод ушћа Саве у Дунав.

Зато је Фанула Папазоглу поставила питање да ли су Скордисци уопште Келти⁴², јер писана традиција која потиче од Страбона зове их Келтима у вези са инвазијама на Грчку током 3. века пре н. е., али их други писци изједначавају са Илирима, а трећи са Трачанима. Гавела се не слаже са Папазоглу да су Келти после пораза код Делфа 279. год. пре н. е. пошли истим путем назад⁴³, сматрајући Јустинове (XXIV 8,13–16) податке не кредибилним. Он даје примат археолошком материјалу, по ком су Келти код ушћа Саве присутни тек 150 година касније. Гавела тврди да је до повлачења Келта са југа Балкана дошло у вези са римским освајањем Грчке 146. год. пре н. е., те да антички писци овај догађај поистовећују⁴⁴. Како наводи Милин⁴⁵ чак и дублет етнимон *Scordisci/Σκορδίσκοι/Σκορδίσται* има илирски суфикс. Питање етничке припадности и улоге Скордиска, и Келта уопште, у јужној Панонији и Горњој Мезији до данас није решено у науци⁴⁶. Чињеница је да етничка слика предримског Срема није била константа од времена када су Келти продрли на Балкан и унели промене међу првенствено илирски и дако-трачки свет⁴⁷.

⁴⁰ Јован Тодоровић, *Скордисци*, Нови Сад – Београд 1974, 42.

⁴¹ Драгослав Срејовић, *Покушај етничког и територијалног разграничења старобалканских племена на основу начина сахрањивања*, у: Милутин В. Гарашанин, *Сахрањивање код Илира*, Научни скуп, Златибор, 1976, Београд 1979, 79-87; уп. Петар Поповић, *Новац Скордиска*, Нови Сад 1987.

⁴² Fanula Papazoglu, *Srednjobalkanska plemena u predrimsko doba*, Sarajevo 1969, 266.

⁴³ Уп. Бранко Гавела, *Епоха келтске културе на Балкану: Најстарије везе Келта и балканских народа*, Зборник Филозофског факултета књ. 13, св. 1 (1975), 17-37 и Ф. Папазоглу, *Srednjobalkanska plemena*, 110.

⁴⁴ Претходно је Папазоглу подржавала Гавелино мишљење да су тек после сукоба са Римом Келти прешли у област Доње Паноније, в. Фанула Папазоглу, *Прилози историји Сингидунума и средњег Подунавља*, Историјски часопис 7 (1957), 316.

⁴⁵ Исто, 53.

⁴⁶ Géza Alföldy, *Des Territoires occupés par les Scordisques*, Acta antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae 12 (1964), 107–127.

⁴⁷ М. Mirković, *нав. дело*, 19.

Преостаје да се још окренемо ономастици ове области⁴⁸. У време процвата илирологије⁴⁹, можда је баш највише пажње било посвећено илирској ономастици, очуваној у преживелим географским називима или антропонимима на епиграфским споменицима. База илирске ономастике коју су створили пионири илирологије⁵⁰, критички је ревидирана средином 20. века. Значајан допринос и нове погледе на илирску ономастику дао је хрватски лингвиста Радослав Катичић у својој синтези о илирском језику и његовом односу према другим језицима античког Балкана⁵¹, као и српски балканолог Милан Будимир⁵², иако су његова истраживања ишла у другом смеру. Катичић је ревидирао Мочијеву⁵³ и Алфолдијеву⁵⁴ ономастичку

⁴⁸ Vladimir Georgiev, *The Earliest Ethnological Situation of the Balkan Peninsula as Evidenced by Linguistic and Onomastic Data*, у: Henrik Birnbaum; Speros Vryonis (eds.), *Aspects of the Balkans: continuity and change*, Mouton 1972.

⁴⁹ Истраживања етничке припадности палеобалканских племена имају дугу предисторију и сежу у 19. век, а везана су за историјско-друштвени покрет познат као илиризам подстакнут снажним буђењем националне свести балканских народа, у оквиру ког су се створили замеци привремено веома популарне научне дисциплине – илирологије. Пренаглашено интересовање за изучавањем Илира и њиховог језика довело је до тога да се овај заборављени етник примени у панилирској теорији, која је преко језичких елемената и археолошке грађе доказивала шире распрострањање Илира него што су га они заправо имали. За историјат илирологије в. Алојз Бенац, *Предилири*, 59-60.

⁵⁰ Пионири у изучавању илирске ономастике који су дали прве темељне синтезе о реконструкцији овог језичког материјала били су немачки филолог Ханс Крахе и хрватски Антон Мајер, в. Hans Krahe, *Ortsnamen als Geschichtsquelle*, Heidelberg 1949; *Die Sprache der Illyrier I. Die Quellen*. Wiesbaden 1955. А. Mayer, *нав. дело*.

⁵¹ Radoslav Katičić, *Suvremena istraživanja o jeziku starosjedelaca ilirskih provincija*, у: А. Benac (ur.), *Simpozijum o teritorijalnom*, 9-20; *Das mitteldalmatinische Namengebiet*, *Živa antika* 13 (1963), 255-292; *Illyrii proprie dicti*, *Živa antika* 13 (1963), 87-97; *Zur Frage der keltischen und pannonischen Namengebiete im römischen Dalmatien*, *Die Sprache* 10 (1964), 23-33; *Nochmals Illyrii proprie dicti*, *Živa antika* 16 (1966), 241-244; *Narodi i jezici antičke Slavonije*, у: Ivo Frangeš, *Simpozij „Doprinos Slavonije hrvatskoj književnosti“*, Vinkovci & Zagreb 1968, 145-152.

⁵² Балканолог Милан Будимир повезивао је Илире са Пеластима, прегрчким становништвом Балкана. Будимир даје анализу илирске ономастике великим делом позивањем на словенски језички материјал и у оквирима теорије о кавкаско-анадолском пореклу прегрчких Индоевропљана у које убраја и Илире, М. Budimir, *Iliri i Prailiri; Ilirski problem i leksička grupa teta*, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* LV (1953); *O etničkom odnosu Dardanaca prema Ilirima*, *Jugoslavenski istorijski časopis* knj. 3, sv. 1-4 (1977), 1-29.

⁵³ А. Mócsy, *Die Bevölkerung von Pannonien: bis zu den Markomannenkriegen*. Budapest, 1959.

поделу помоћу новог епиграфског материјала са територије бивше СФРЈ, на основу ког је изнео закључак да је ранија етничка територија Илира била сувише претенциозно означена и да се етничко језгро тзв. *Illyrii proprie dicti* налази само на подручју где се некада налазила Теутина краљевина, дакле у данашњој Албанији, северном Епиру, западној Македонији, Црној Гори, југозападној Србији и југоисточној Босни. Катичић је исправио Алфолдијеву тезу⁵⁵, нарочито у погледу панонске групе, јер се панонска неримска имена јављају и шире, на далматском подручју, те сматра да је далматско-панонска група јединствена целина. Преостали део римске провинције Далмације и јужни део Паноније био је повезан са илирским језгром, али и окарактерисан посебним цртама, које су последица утицаја другог етноса, најзначајније келтског, или локалне специфичности. Тако Катичић види три илирске ономастичке подгрупе: југоисточну, средњедалматинску и панонску.

Како нас овде првенствено интересују карактеристике панонског дела, оне се, према Катичићу, огледају у специфичним именима која нису уже илирска, попут имена *Bato*, које се испод Саве јавља само у Фатнићима (*CIL* III 12800), у источној Херцеговини, али се раширило по Грчкој. Катичић панонску ономастичку зону дели на три ужа подручја: југозападну, ишку (око Ига у Словенији) и панонску у ужем смислу. Југозападна зона је заједно са Нориком део већег ономастичког подручја Ретије, северне Италије, Галије и Британије, везано за келтску ономастику која је из тог правца продирала ка Сави и Дунаву⁵⁶. Панонска ономастичка зона у ужем смислу је област од Сисције и Андаутоније до ушћа Саве у Дунав. Она показује извесне специфичности, али и јасну повезаност са средњедалматинском облашћу. Сличност ономастике племена Колапијана, Јаса, Бреука, Корнаката, Амантина и Скордиска на крајњем истоку, показује да је на овом простору дошло до извесног етно-лингвистичког амалгама. Најбољи

⁵⁴ Алфолди је према ономастичком материјалу издвојио пет илирских подгрупа: 1) прави Илири, од Неретве до Дрима у централној Албанији, 2) популација Далмата по којима је римска провинција добила име, тј. средњи Јадран до подручја Либуерна, 3) венетски Либурни на североисточном Јадрану, 4) Јаподи који су живели северно од Далмата и 5) Панони у Босни, северној Црној Гори и западној Србији, Géza Alföldy, *Die Namengebung der Urbevölkerung in der römischen Provinz Dalmatia*, Beiträge zur Namenforschung 15 (1964), 101.

⁵⁵ R. Katičić, *Suvremena istraživanja*.

⁵⁶ Wolfgang Meid, *Keltische Personennamen in Pannonien*, Budapest 2005; Ellis D. Evans, *Continental Celtic*, у: Martin. J. Ball (ed.), *The Celtic Languages*, London 1993, 26–63.

показатељ су баш скордичка имена, која иако су у основи келтска имају извесне некелтске карактеристике.

Катичић тврди да је већина антропонима у северној Панонији келтског порекла пре романизације, осим илирске групе по имену Азали, североисточно од римског логора *Brigetio* (данас Szőny)⁵⁷, који су пресељени током Августових ратова између келтских Боја и келтских Ерависка. Ситуација у јужној Панонији је другачија, тамо су чешћа илирска имена, и то на територији Бреука, затим Амантина и Скордиска, дакле око Сирмијума⁵⁸. Ипак, између Дрине и Мораве поново се јавља доста келтских имена, симболи и одећа у гробовима, јер су вероватно потомци Скордиска⁵⁹. Има и неких имена која су искључиво панонска, попут: *Bulus, Cralus, Lirus, Plassarus, Lorigus, Blaedarus*⁶⁰. Иако је келтски утицај у опадању од краја 1. века пре н. е., келтска имена ће се на овом подручју јављати до 3. века. Дује Рендић-Миочевић⁶¹ указао је на очување домаће, а нарочито илирске ономастике упркос романизацији. Међутим, нејасно је како су вршене овако прецизне класификације, када на натписима са којих ова имена потичу нема јасно изражених етника.

Премда је колонија Сирмијум настала у области илирско-келтске доминације, изненађујуће је мало сачувано у когномену или патрониму, већ су најчешће романизоване илирске или келтске форме. Од илирских имена у Срему су потврђени когномени *Gramonius, Gresa, Dases, Liccaus, Lorigus, Licaios* и патроними *Dasmeni, Dasmeni* и *Dasantis* (*CIL* XVI 2; *CIL* X 3375). Како закључује Мирослава Мирковић више је примера илирског ономастикона⁶², а сасвим ретко келтског (мушко име *Gogaenus*) и трачког (женско име *Mastis*). Милена Милин истиче важност путиначког епиграфског споменика (*CIL* 3224) на ком се поред имена племена Амантина, налазе и антропоними *Liccaeus, Lorigus, Licaios* и име једног амантинског генса *Undius*, јер сва наведена имена припадају илирској ономастици.⁶³ Опстанак пуне илирске ономастике сведочи да

⁵⁷ R. Katičić, *Zur Frage*, 23-33.

⁵⁸ Исто, уп. М. Милин, *нав. дело*, 56.

⁵⁹ Исто.

⁶⁰ R. Katičić, *Narodi i jezici*.

⁶¹ Duje Rendić-Miočević, *Illyrische Onomastik auf lateinischen Inschriften Dalmatiens*, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, Supplement vol. 3 (1948), 108.

⁶² M. Mirković, *нав. дело*, 41.

⁶³ М. Милин, *нав. дело*, 54. Док Крахе наводи велики број илирских имена, Н. Krahe, *Lexikon*, Солин Heikki Solin, *Die Stadtrömischen Sklavenna-*

илирско становништво Срема, и после четири века келтског присуства, није изгубило своја обележја, како се у ранијој литератури говорило о потпуној келтизацији илирских племена⁶⁴.

Прегледом палеобалканске ономастике посведочене на територији Срема, види се да се лексички фонд увећавао у складу са напретком археологије и индоевропеистике. Новија истраживања знатно сужавају број илирских имена на основу компаративне анализе ономастичког материјала са ширег простора Балкана⁶⁵. Сви горе изложени етнографски резултати упућују да је основну, тј. творбену етничку компоненту становништва најстаријег насеља познатог под именом Сирмијум чинило илирско становништво. Међутим, не може се занемарити ни келтски елемент у стварању насеља на поменутом локалитету. Данас са сигурношћу можемо тврдити да су и илирски и келтски живаљ кохабитовали, свако у својим насељима, али су се у каснијим римским градовима сретали, што нам ономастички и литерарни материјал потврђује. Питање се у лингвистичком смислу компликује чињеницом да су оба етника део исте шире језичке породице – индоевропске, што у етимолошком смислу може отежати дистинкције између две групе. Теоријски, тај проблем би могла да реши анализа археолошког материјала, која би једној од група дала примат у времену оснивања поменутог насеља, али као што смо показали досадашња археолошка истраживања нису имала довољно резултата да би ово питање са сигурношћу решила. На основу историјских, археолошких и ономастичких података о етничкој слици Срема, могућа су три модуса у решавању етимологије Сирмијума – најпробабилније илирска и келтска, а потенцијално дачка.

II

Антички писци готово ништа не говоре о језику палеобалканских племена, а по најмање о језику Илира⁶⁶. Грци су имали глагол у значењу „говорити илирским језиком“ (*Ἰλλυρίζω*),⁶⁷ на основу чега знамо да су тај језик разликовали од грчког, али га нису изједначавали са варварским (*βαρβαρίζω*), већ

men, Bd. III: *Barbarische Namen*. Stuttgart 1996, 613–614, наводи само *Lic-caeus* међу илирска имена.

⁶⁴ R. Katičić, *Zur Frage*, 53–76.

⁶⁵ R. Katičić, *Suvremena istraživanja*, 9–58.

⁶⁶ Edgar C. Polomé, *Balkan languages (Illyrian, Thracian and Daco-Moesian)*, у: John Boardman, I. E. S. Edwards; N. G. L. Hammond; E. Sollberger (eds.), *нав. дело*, 866–888; John Wilkes, *The Illyrians*, Oxford 1996².

⁶⁷ Steph. Byz. s.v. *Ἰλλυρία*.

је третиран попут трачког или македонског. Антички извори наводе неке аутентичне илирске речи попут *rhinos* = магла, *sabaius/sabai* = врста пива, *sybina* = врста копља, али је илирски лексикон изузетно мали, тако да су истраживања у том правцу готово немогућа⁶⁸. Навод код св. Јеронима: *quot genius est potionis ex frugibus aquaque confectum ei vulgo in Dalmatiae Pannoniaeque provinciis gentili barbaroque sermone appellatur sabaium* (*Comm. in Isaiam* VII 19), сведочи да је народни језик становника Далмације и Паноније, за Јеронима варварски, опстао у 4. веку. Ако узмемо у обзир да је сам св. Јероним био из ових крајева, из још увек неубицираног места Стридон, на потезу између Љубљане и Шибеника, те да је могао боље познавати локалне прилике у Илирику, закључујемо да је локално становништво било готово потупно романизовано у ово време, али да је некадашњи илирски језик опстао у неурбанизованим срединама.

Такође и о језику становника римске провинције Паноније готово и нема помена код античких писаца или су они недовољно јасни, попут податка код Тацита о извесном *lingua Pannonica* (*Germ.* 43). Мочи је одбацио могућност постојања панонског језика, сматрајући да Тацитов навод не потиरे могућност да је у питању илирски језик⁶⁹. Међутим, Тацит (*Germ.* 28) је такође писао да племе Ерависци говори тим панонским језиком, иако су код њих потврђена само келтска имена на натписима. С обзиром на то да Страбон (VII 7.8) помиње неке билингвалне народе (грч. *διγλωττοι*) Балкана, могуће је да је вековна кохабитација довела до сличног феномена код панонских Келта и Илира.

Једина конкретна сведочанства о илирском језику потичу од личних, географских и племенских имена сачуваних на натписима и у текстовима античких писаца. Зато је тек почетком 20. века, када је лингвистички материјал проучен, утврђено да је илирски језик део индоевропске језичке породице⁷⁰. Међутим, како је показао Колин Ренфру поређењем језичког и археолошког материјала илирски језик није настао из компактног индоевропског језгра у раном бронзаном добу Балкана, већ је на његово формирање битно утицао аутохтони супстрат⁷¹. Синтеза ономастичке грађе дала је основу за истражи-

⁶⁸ R. A. Crossland, *Linguistic problems of the Balkan area in the late pre-historic and early classical periods*, у: John Boardman, I. E. S. Edwards, N. G. L. Hammond, E. Sollberger (eds.), *op. cit.* 834-849.

⁶⁹ András Mocsy, *De lingua Pannonica*, у: A. Benac (ur.), *Simpozijum O Ilirima*, 195-200.

⁷⁰ J. Wilkes, *The Illyrians*, 67-87.

⁷¹ C. Renfrew, *Archaeology*.

вање илирског језика и, уз бројна ограничења, покушај његове делимичне реконструкције. Велики напредак индоевропских студија у последње две деценије, допринео је да се приближно утврди који су називи аутохтоно илирски, као и њихова географска распрострањеност и ономастичка формулација у односу на друге индоевропске сроднике. Нажалост, немогуће је према садашњем стању изворног материјала утврдити морфо-синтаксичке законитости илирског језика, али делимично полази за руком одгонетање етимологије појединих илирских ономастика. Једини приметни рекурентни елеменат је завршетак *-ona* у формирању имена насеља (као *Aenona* = Нин, *Emona* = Љубљана, *Narona* = Вид, *Scardona* = Скрадин код Шибеника, *Salona* = Солин код Сплита), што указује да су илирски топоними пратили основне принципе индоевропске топономастике чија је карактеристика у формирању топонима давала феминилне деривате⁷². Према епиграфском материјалу сепулкралног порекла примећено је да неки антропоними кореспондирају именима илирских насеља, нпр. *Epe(n)tinus* из места *Epetium* (Стобреч код Сплита), *Epidamnos* из истоименог града на месту данашњег Драча, *Scodrina* из илирске престонице Скодра, итд⁷³.

Језик Келта знатно је боље познат, јер је у питању преживели језик, мада скромне распрострањености, и стога су знатно веће могућности реконструкције пракелтског лексикона. Келтски језици били су током 1. мил. пре н. е. заступљени широм Европе, па све до Црног мора и Мале Азије (у Галатији)⁷⁴. Континентални келтски језици савремено је име за групу келтских језика који су говорени у Европи, а који су данас изумрли⁷⁵: галски, лепонтски, галатски, норички и хиспанокелтски. Лепонтски је ишчезао из употребе до 3. века пре н. е.⁷⁶ Норички или источнокелтски језик говорен је до 1. или 2. века, али је познат само на основу неколико натписа. Најстарији галски био је у широкој употреби на територији античке

⁷² Н. Krahe, *Ortsnamen; Die Sprache; Die Struktur der alteuropäischen Hydronymie*, Wiesbaden 1963.

⁷³ А. Mayer, *нав. дело*, 5-7; Р. Katičić, *Das mitteldalmatinische*, 255-292; *Zur Frage*, 23-33.

⁷⁴ Joseph F. Eska, *Continental Celtic*, у: Roger D. Woodard (ed.), *The Ancient Languages of Europe*, Cambridge 2008, 165-187.

⁷⁵ J. F. Eska, *The linguistic position of Lepontic*, у: Benjamin K. Bergin, Madelaine C. Plauché, Ashlee C. Bailey (eds.), *Proceedings of the twenty-fourth annual meeting of the Berkeley Linguistics Society*, Vol. 2, Berkeley 1998, 26–63; Joshua Whatmough, *The Prae-Italic Dialects of Italy*. Vol. 2: *The Raetic, Lepontic, Gallic, East-Italic, Messapic and Sicel Inscriptions*, Cambridge 1933.

⁷⁶ J. F. Eska, *The linguistic position*, 2–11.

Галије све до његовог потискивања од стране варварских језика почев од 4. века⁷⁷. Галатски је био у употреби до 4. века у Галатији у Малој Азији и сачуван је само у виду неколико глоса и коментара античких писаца. Келтиберијски или хиспано-келтски језик био је заступљен на Иберијском полуострву и о њему сведочи готово две стотине натписа из 2. и 1. века пре н. е.

Устаљено је мишљење о келтској топономастици да су келтска имена насеља садржала наставак – *dunum* (*Naviodunum* на Сави, *Carrodunum* на Драви и *Singidunum* на Дунаву)⁷⁸. Келтским насељима у Срему сматрају се и *Cornacum*, *Cuccium*, *Bononia Malata*, *Cusum*, *Acumincum*, *Rittium*, *Burgenae*, *Taurunum*, *Singidunum*, *Tricornium*, *Vinceia*, *Viminacium*, *Lederata*, *Pincum*, *Taliatae* и *Egeta*. Ипак, ове топономастичке класификације немају чврсту научну утемељеност, јер се често исти топоними наводе у различитим језицима. Тако је насеље Пинкум код данашњег Великог Градишта наведено и у келтским, и илирским и трачким топономастичким лексиконима. Ако направимо кратку дигресију о анализи античког назива Београда, видећемо проблеме са којима се лингвисти суочавају при утврђивању етимологије овог топономастичког хибрида, како га је назвао Алфред Холдер⁷⁹, *Singidunum*/Σιγγιδουνον. Такође, Бранко Гавела⁸⁰ усваја Холдерову хипотезу о хибридном облику и утврђује да топоним потиче од дачког *Singi-* (као у дачким топонимима *Sindhu-dava*/*Singi-dava* и Σιγγος на полуострву Ситонија), који сведочи да је пре доласка келтских Тауриска и Боја и формирања Скордиска, насеље било везано за дачка племена Синда (*Σίνδοι* према *Apoll. Rhod. Arg. IV 322*) или Сигина (*Σιγυνοί* према *Apoll. Rhod. Arg. IV 320*), која заједно са Илирима, Трачанима и Трибалима чине протоисторијске становнике Подунавља. Тако карактеристичан наставак за келтска утврђена места на узвишењу – *dunum*/–*dounon*, не значи нужно да је читава кованица келтска, јер први њен део *синги-* отвара нове проблеме у лингвистичком смислу, како је опсежно објаснио Милан Будимир⁸¹. Будимир тврди да су поменути етници Синда или Сигина ста-

⁷⁷ Pierre-Yves Lambert, *La langue gauloise*, Paris 1994; Maria G. Bruno Tibiletti, *Ligure, leponzio e gallico*, у: Aldo L. Prosdocimi (ed.), *Popoli e civiltà dell'Italia antica. Lingue e dialetti*, Roma 1978, 129–208.

⁷⁸ E. C. Polomé, *Balkan languages*, 870.

⁷⁹ Alfred Holder, *Alt-keltischer Sprachschatz*. Bd. II, Leipzig 1896, s.v. „Singidunum“.

⁸⁰ Бранко Гавела, *Протоисториски и антички Сингидунум*, Годишњак Музеја града Београда књ. 2 (1955), 9–20.

⁸¹ Милан Будимир, *О подунавским Сигунима*, *Историјски часопис* 9–10 (1959), 21–34.

роиранског порекла, позивајући се на Херодотово (V 9,1–3) помињање Сигина (*Σιγίνες*), трговаца који се облаче као Међани, а појављују се чак до луке Масилије (дан. Марсеј). Михаил Ростовцев је потврдио да је талас иранских народа заиста изазвао миграције на територији јужне Русије у бронзаном добу и досегао територију Дачана⁸². Тада су се у Подунавље могли доселити трговци Сигини и Синди носиоци металуршке културе познате у Кубану и на Кимеријском Босфору⁸³. На тај начин Будимир објашњава како су ови Индоевропљани могли основати насеље *Sindhu-dava*, од чијег назива први део се може повезати са авест. *sindhu* „река“. Међутим, постоји могућност и да је Херодот мислио на племе трачког или илирског порекла сличног имена *Μαῖδοι*, које је настањивало средњи ток Вардара, а не на иранске Међане⁸⁴. То потврђују и антички лексикографи који везују термин *sigunnē/sigunnos* за македонски или трачки, а његов дублет налазе у илирском *si-bunnē* и архајском латинском, преко месапског посредника, *sybina*, који су сви били апелативи за гвоздено копље којим су ова племена трговала⁸⁵.

Будимир је реконструисао старији облик назива Сидуна *Simbōnes*, чиме је дошао до трачке фонетике у којој се дуго *ō* затвара и прелази најпре у дуго *ū*, а потом и дуго *ē*. Ако се позовемо на закључак Будимира⁸⁶ у анализи етника Сигини да промена средњег дугог вокала у правцу затворене артикулације указује на трачког посредника при уласку у грчки, можемо закључити да су *Sir(m)i*, који су према наговештајима извора оснивачи Сирмијума, били слични поменутиим Симбонима. Ипак, мора се узети у обзир да је у време када су Херодот (5. век пре н. е.) и Аполоније Рођанин (3. век пре н. е.) писали о њима у облику Сигуни, и времена када их помиње Страбон (1. век), иначе пореклом из понтске области, могло доћи до сасвим уобичајене фонетске, па и ортографске промене у имену тада већ давно заборављеног народа, као што код облика Сирмијум у изворима налазимо три синхрона облика у употреби *Sirmium*, *Syrmiium* и *Sermium* који се без сумње односе на исто.

Ако на основу поменутих аналогича узмемо у обзир дако-трачког посредника у формирању топонима Сирмијум, по-

⁸² Michael Rostovtzeff, *Iranians and Greeks in Southern Russia*, Oxford 1921.

⁸³ М. Будимир, *О подунавским Сигунима*, 27.

⁸⁴ М. Garašanin, *The Early Iron*, 601.

⁸⁵ Б. Гавела, *Протоисториски*. За етимологију ове речи у значењу „копље“ в. М. Будимир, *О подунавским Сигунима*.

⁸⁶ Исто 30.

ново се јавља проблем изумрлог индоевропског језика. Дачки је био у употреби у предримско и римско доба на територији данашње Бугарске, Румуније, источне Србије, Војводине и источне Мађарске, али нема сачуваних натписа на дачком, само око педесетак имена биљака забележених у списима Диоскорида (1. век) и Псеудо-Апулеја (5. век)⁸⁷, као и неколико стотина антропонима и топонима. Такође, извештан број речи у савременом румунском језику сматра се дако-трачког порекла, како тврди Сорин Палига⁸⁸, али постоје бројне контроверзе. Неки научници дачки сматрају трачким дијалектом због потврђених језичких сличности⁸⁹, које се могу објаснити и културно-историјским везама двоје суседних племена. Други, пак, сматрају га посебним индоевропским огранком, попут Владимира Георгијева⁹⁰ који тврди да се на територији источно од Тисе, у римској Мезији, Румунији и Скитији Минор (данас Добруца) формирала тзв. дако-мизијска језичка група.

Аргумент да је могуће дако-трачко порекло топонима Сирмијум јесте семантичка веза са другим топонимима или хидронимима, као и поменути литерарни податак код Страбона о могућем присуству Дачана у Срему у време непосредно пре оснивања града. На основу анализе топонима на територији римске Дакије и Горње и Доње Мезије, које у великом броју пописује Птоломеј, изводи се закључак да већина ових топонима садржи суфикс *-dava*, *-deva*, *-daua*, *-daba*, у значењу „насеље“ (нпр. *Acidava*, *Aiadaba*, *Argedava*, *Buridava*, *Cumidava*, *Dokidava*, *Itadeba*, *Karsidava*, *Markodava*, *Pelendava*, *Pulpudeva*, *Rusidava*, *Sangidava*, *Setidava*, *Singidava*, *Sukidava* (*Sucidava*), *Ziridava*), али има и неколицина која је претрпела латинизацију⁹¹. Румјана Георгијева је сакупила називе градова и насеобина у Старој Тракији код античких писаца почев од 1. века пре н. е., међу којима се примећује присуство топонима са основом *-ser* или *-sir*⁹²: *Σέρριον* (Demosthen. 18,27; Aeschines 3,83), *Σερμῶλη* (Hdt. VII 122), *Σίρις*, *Σίρρα*, *Σέρραι* (Hdt. VIII

⁸⁷ Dioskorides, *De Materia Medica*; Pseudo-Apuleius, *Herbarium*.

⁸⁸ Sorin Paliga, *Etymological Lexicon of the Indigenous (Thracian) Elements in Romanian*, Bukurest 2006.

⁸⁹ Robert L. Trask, *The dictionary of historical and comparative linguistics*, Edinburgh 2000.

⁹⁰ V. Georgiev, *Raporturile dintre*, 39–58.

⁹¹ Ion I. Russu, *Die Ortsnamen der Balkanhalbinsel in De Aedificiis*, *Revue de Linguistique* VIII (1963), 123–132; Vladimir Georgiev, *Trakite i technijat ezik*, Sofia 1977; Ivan Duridanov, *Die Sprache der Thraker*, Neuried 1985.

⁹² Rumjana Georgieva, *Les relations culturelles dans l'interfluve du Vardar et de la Struma au premier age du fer*, y: A. Benac (ur.), *Paleobalkanska plemena*, 169–177.

115). Међутим, ближим испитивањем наведених пасуса видимо да нема основа за тврдњу да су их поменути писци сматрали трачким – Херодот чак поменути град *Σερμιῶλη* сматра грчким. Стога се не може тврдити да је Сирмијум сличан дако-трачкој топономастици.

Увидом у уобичајену илирску, келтску и дако-трачку топономастику чини се да је топоним Сирмијум атипичан на подручју Балкана. С обзиром на историјски потврђену везу између миграционих група Келта у северној Италији и оних на Балкану, у анализу се као извесни корелатив уводи и антички топоним код латинских писаца забележен као *Sirmio* (Ген. *-onis*; вулгат. *Sermiū*) на данашњем језеру Гарда (лат. *lacus Benacus*), са директним рефлексима у савременом италијанском називу језерског полуострва *Sirmio* (у локалном брешанском дијалекту *Sirmiū*), као и у називу градске општине *Sirmione*⁹³. У римско доба ово насеље спадало је у област галског племена Кеномана (*pagus Cenomanorum*), где је радо боравио песник Катул (Cat. 32.1). О формирању овог топонима размишљали су писци од времена ренесансе, приписујући му етрурско, панонско и чак угарско порекло⁹⁴. Аналогију са панонским Сирмијумом први примећује Јулије Покорни⁹⁵. Покорни оба античка топонима повезује са пие. **ser-* = „тећи“, које је у том значењу потврђено у стинд. *sisarti* и хомер. *ῥόομαι* = „јурим, налећем“. Покорни идентификује неколико античких имена, углавном хидронима, на бази поменутог индоевропског корена: трачко насеље *Germi-sera* („Топла-вода“) и река *Σέρμιος*; француска река *la Sermane* (**Sermannā*); северноиталијанска река *Sermenza* (**Sermentia*); венетско (према мишљењу Покорнија) насеље *Sirmiō* (**Sermiō*); панонско насеље *Sirmium*; пољ. насеље *Śrem* (**Sermo-*); илирска река *Sarnus* (у Кампанији); гал. (вен.-илир.) насеље *Sara* (**Serā*), *Sarāvus* „река“. Такође, Покорни⁹⁶ напомиње да *Sar-* или *Sor-* гради много имена насеља у Ломбардији, Швајцарској и Француској, као и апелативе: Мантова *sariöl* „поток“, кимер. насеље *Sôr* (**Sorā*), стпрус. *Sar-ape*, лит.-пољ. *Szar-upa*, лет. *Sarija*.

⁹³ Giovan Battista Pellegrini, *Toponomastica Italiana*, Milano 1990, 117, 119.

⁹⁴ Можда је први покушао да протумачи ову етимологију *Antonius Parthenius Lacisius* из Вероне (15.век), пореклом са језера Гарда, у својим коментарима Катула, према Giovanni Girolamo Orti Manara, *E descrizione topografica della penisola di Sirmione*, Verona 1856; Stanislao Bardetti, *Della lingua de'primi abitatori dell' Italia*, Modena 1772, 193; Scipione Maffei, Giuseppe Donadelli, (ed.), *Verona illustrata*, Milano 1825.

⁹⁵ Julius Pokorny, *Indogermanisches Etymologisches Woerterbuch*, Bern & Muenchen, 1959, 909–910.

⁹⁶ Исто, 909–910.

Покорни⁹⁷ реконструише и глаголски дериватни облик пие. **sreu-* као екстензију од пие. *ser-*, коју везује за коренску именицу **sr̥ə*, коју налази у стинд. *sīr, *sīrah > *sirā*, *sīrā* „поток, струја“ и *sarīt* „река“; *Sarayu-*, *Sarayu-* име реке. Такође, као сродне наводи трачко име реке *Στρούμων* и име града *Στρώμη*.

Такође, Антон Мајер топоним *Sirmium/Σίρμιον* повезује са индоевропским кореном **ser-*⁹⁸. Према савременим научним сазнањима, италијански топоним јесте предримског порекла и настао је у средини коју су насељавали Венети, а потом Келти⁹⁹. Археолошка слика предримског насеља заиста укључује Венете који су имали ранобронзанодопске насеобине око језера Гарда, а доселили су се из области средњег Дунава¹⁰⁰. У време „панилиризма“ сматрало се да је венетски, потврђен на преко три стотине кратких натписа од 6. до 1. века пре н. е., највише сличан са илирским језиком. Тако се венетско, дакле илирско, порекло датих топонима уклапало у панилирске теорије. Међутим, средином 20. века дошло је до преиспитивања венетског језика и Медисон Скот Билер¹⁰¹ је на основу поређења месапског и венетског доказао да је венетски аутономна грана индоевропског стабла, уједно потврдивши централноевропско порекло илирског преко сличности балтичких и илирских личних имена¹⁰². Према закључцима Карле Маркато¹⁰³, италијански топоним Сирмионе је *forma oblique* од латинског *Sirmio*, *-ōnis*, које одговара панонском топониму предримског порекла *Sirmium*, од којих су оба градови келтског племена Тауриска.

⁹⁷ Исто, 1003, 1009.

⁹⁸ А. Mayer, *нав. дело*.

⁹⁹ Jürgen Untermann, *Die venetischen Personennamen*, Wiesbaden 1961.

¹⁰⁰ Francesco Menotti (ed.), *Living on the lake in prehistoric Europe. 150 years of lake-dwelling research*, London & New York 2004, 92.

¹⁰¹ Madison Scott Beeler, *The Venetic Language*, Berkeley & Los Angeles 1949, 48-57; Edgar C. Polomé, *The position of Illyrian and Venetic*, у: Henrik Birnbaum, Jaan Puhvel (eds.), *Ancient Indo-European dialects: Proceedings*, Center for Research in Languages and Linguistics: Los Angeles 1966, The Hague & Paris 1966, 59-76.

¹⁰² Уп. Anna Karg, *Die Ortsnamen des antiken Venetian und Istrien auf Grund der Quellen gesammelt und sprachlich geordnet*, Wörter und Sachen 22-23 (1941-1942), 100-128, 166-207.

¹⁰³ Manlio Cortelazzo, Carla Marcato, *Dialecti Italiani: Dizionario Etimologico*, Roma 1998. Уп. Gasca Giuliano Queirazza, Clara Marcato, Giulia Sicardi Petracco, Aldo Rossebastiano, *Dizionario di toponomastica*, Roma 1990; Xavier Delamarre, *Noms de personnes celtiques dans l'épigraphie classique*, Paris 2007; Alexander Falileyev, *Dictionary of Continental Celtic Place-Names: A Celtic Companion to the Barrington Atlas of the Greek and Roman World*, Aberystwyth 2010. s. v. *Taurisci*.

С обзиром да је веза између насељених Келта у северној Италији и Балкану историјски потврђена, постоји могућност за етимолошку везу између панонског и италијанског топонима. Потврду те везе дала би компаративна анализа лексемског минимума у келтском лексикону. Пратећи правила компаративне индоевропске фонологије у релевантним подгрупама, база *sirm-* ослобођена форманата, показује да се праиндоевропско иницијално *s-* могло очувати у свим подгрупама, осим у грчком. Вокал *ij* је могуће са сигурношћу реконструисати, али има потврда да се у келтском индоевропски слоготворни сонант **r* одржава испред *m*. Стога би се дало очекивати да келтски етимолошки лексикон садржи барем неколико примера који корелирају са поменутиим кореном, тј. ако претпоставимо да је у питању топоним келтског порекла, очекивали бисмо да у келтском лексикону нађемо одговарајућу лексему.

Међутим, у постојећим лексиконима пракелтског, галског и лепонтског не налазимо такву потврду, нити одговарајуће аналоге међу познатим келтским топонимима¹⁰⁴. У Матасовићевом пракелтском етимолошком речнику наводи се само именички облик **srowman* „поток“, посведочено у гојделском и стирском *rián* = „велика вода“, галском хидрониму *Rēnos*, који су Римљани преузели као *Rhenus* (дан. Рајна)¹⁰⁵. Нема, пак, потврде да се у келтском директно очувао корен *-ser* или *-sir*. Ни лепонтски лексикон, као историјско-географски најрелевантнији у овом случају, додуше углавном сачињен од антропонима, не садржи референце које би нам дозволиле да потврдимо пие. *ser-*¹⁰⁶. У другом издању Деламаровог галског етимолошког речника¹⁰⁷ налазимо само потврду анализе пракелтског лексикона, јер се ни овде не појављује директна семантичка веза са пие. **ser-*, већ само пие. **sreu*. Деламар наводи облик *srut(u)a*, „ток воде, струја“¹⁰⁸, који је најраније за-

¹⁰⁴ David N. Parsons, Patrick Sims-Williams (eds.), *Towards a linguistic atlas of the earliest Celtic place-names of Europe*, Aberystwyth 2000; Patrick Sims-Williams, *Ancient Celtic place-names in Europe and Asia Minor*, Oxford 2007.

¹⁰⁵ Ranko Matasović, *Etymological Dictionary of Proto-Celtic*, Leiden & Boston 2009, 309, 353.

¹⁰⁶ Frederik Kortlandt, *More evidence for Italo-Celtic*, *Eriu* 32 (1981), 1-23; *Italo-Celtic origins and prehistoric development of the Irish language*, Amsterdam 2007; Calvert Watkins, *Italo-Celtic Revisited*, у: Henrik Birnbaum, Jan Puhvel (eds.), *нав. дело*, 29–50.

¹⁰⁷ Xavier Delamarre, *Dictionnaire de la langue gauloise*, Paris 2003².

¹⁰⁸ Поменути облик на већини романских дијалеката Ломбардије означава „струју, ток“: *fruda*, *fro(d)a*, *fru(v)a*, *fodra* (**frutā*) и гради разне топониме и хидрониме алпске зоне: *Fruz* (*Fruza*<**frutā*), *Fritz*<**frutjā*, *Frodisch*<**frutiskā*, *Fritzens*<**frutienes* у Тирољу, што потврђује и присуство гал-

бележен код Птоломеја као име реке *Φρῦδιος ποταμοῦ* (данас *la Bresle*). Тако да се приближавамо закључку да је за наведене топониме или неосновано етимолошко везивање за пие. **ser-* или да они нису келтског порекла.

Преостаје да се провери дако-трачки лексикон, колико је то могуће с обзиром на слабу очуваност дачких речи. У реконструисаном лексикону дачких речи, Дуриданов наводи именицу *sermas у значењу „река, речна струја“, а као пример топонима наводи се *Sirmium*. Слична ономастика је потврђена код Плинија Старијег у хидрониму *Syrmus*, античко име данашње реке *Стрјаме*, леве притоке Марице. Према Дуриданову¹⁰⁹, идентична је основа у лит. хидрониму *Séemas*, који он повезује са реконструисаним пие. **sermo-* „река, струја“. Облик **sermo-* у наведеном значењу не налазимо ни у Покорнијевом, нити у неком од наведених етимолошких речника, али Дуриданов¹¹⁰ даље аналогије налази у стинд. *sárma-h* „струја, ток“ и називу античког села *Sérmē* у близини данашњег Солуна, потврђеног у каснијој грецизираној форми *Thermē*, које помиње Страбон. Сорин Палига¹¹¹ међу дако-трачким елементима које идентификује у румунском језику наводи као илирски облик *ser-mo = река, позивајући се при томе на непознати податак код Фануле Папазоглу у њеној монографији о средњобалканским племенима. Он овај корен сматра преиндоевропским и реконструира га као **S-R-(a)* „тећи, струјати, извирати, прати“ и приписује му уопште значења везана за течности.

Како нисмо пронашли одговарајуће директне аналогије, покушали смо да утврдимо да ли је неки други индоевропски корен могао учествовати у творби ових топонима. Морфолошки најближи је *ser-* (продужено *serp-*), које обележава алатку „срп“ полумесечастог облика. Нема познатих деривата, а облик је очуван у стинд. форми именице женског рода *sr̥ṇī* = „срп“ и придеву *sr̥ṇya-* „српаст“; у латинском глаголу *sariō*, *-īre* „вадити семе, чупати коров, користити срп“, (*seriō), *sarculum* „мотика“ (*sar-tlom). Са *r-* екстензијом: грч. *ἄρπη* „срп“ и „грабљивица“, *ἄρπάζω* „скратити, посећи, покосити, похарати“, именица *ἄρπαγή* „пљачка“, *ἄρπαγή* „грабуље“,

ске речи **frut(u)a*, *frutia* која потиче од једног још старијег облика *srutuā, а исто поређење налазимо и на острвским келтским дијалектима: гал. *ffrwd* „струја“, ствелш. *frot* „речно дно“, стбрет. *frut* „поток, струја“, брет. *froud* „струја“, стирс. *sruth* „струја, ток воде“ < **srutu-*.

¹⁰⁹ I. Duridanov, *Die Sprache*, 23.

¹¹⁰ I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*; I. Duridanov, *Die Sprache*; V. Georgiev, *Trakite*.

¹¹¹ S. Paliga, *Etymological Lexicon*, 284.

ѿрпаџ, -αυος „грабљив, похлепан“; лат. *sarpiō* и *sarpō* „сецкати, резивати“, *sarmen* (*sarp-men), *sarmentum* „орезано грање, пруће“; ствиснем. *sarf*, срвиснем. *sarph* „оштар, груб, сув“; стцркслов. *srъръ*, рус. *serpъ* „срп“, лет. *sirpis* „срп“. Једина веза са поменутиим топонимима може бити пракса да се неки облици рељефа пореде са познатим облицима. Како су топоними у питању везани за обале, италијански дугог полуострва, а панонски места где река Сава прави окуку, да се назрети етимолошка релација. Исто тако, у Панонији се важност земљорадње огледала у ономастици, на пример код племена дуж Драве, како наводи Плиније Старији (III 147): „Draus per Serretes, Serapillos, Iasos, Andizetes“, где су прва два етимолошки везана за грч. *σιρός*, лат. *sirus* у значењу „житна јама“, а аналогије са саставним делом –*siro* доказане су у Пеонији и Тракији, нпр. *Siropaiones* (Hdt. IV 15) у значењу Пеонци са житним јамама.

Друга етимологија коју сматрамо могућом потврђена је у галском¹¹² преко придева *siros* „дуг“ (и временско и просторно значење), који је веома чест у ономастици, антропонима *Atu-siri*, *Ecritu-siri* „Дуг-Страх“, *Κριτά-σιρος*, *Sirus* „Дуги“, *Sirus Brogimari*, на норд. *Sira*, *Sirius*, *Sirinus*, *Siricus*, *Siradus*, *Siraku* и античких топонима *Siro-ialum* дан. „*Longchamp*“, и савремених *Sireuil* (департман *Charente*), *Exireuil* (департман *Deux-Sèvres*). Код Матасовића¹¹³ налазимо да је пракелтски садржао глагол *si-ni- = простирати се, са деривацијом у придеву *siro = дуг имао рефлексije у стирс. *sir*, ствелш. *hir*, србрет. *hir*, галском антропониму *Sirus*, а потиче од пие.: **seh1-ro-* „дуготрајан“¹¹⁴. Сродни су санс. *saya-* „вече“, лат. *serus* „касан“. Етимолошки Матасовић овај корен повезује са неправилним комп. стирс. *sia*, велш. *hwy*<**se-yo-* које се по аналогiji развило од пие. **seh1-yo-*. Међутим, велшко *hwy* је вероватно позајмљено из лат. *serus*¹¹⁵. Корен **si-* (< пие. **seh1-*) је потврђен у сриср. *sinid* „простире се, шири се“ (< пракелт. **si-ni-*). Матасовић добро примећује да читава анализа зависи од тога да ли је индоевропска етимологија тачно реконструисана. Такође, у пракелтском, под *sir* налазимо деривате ирски *sirim*, ст.ир. *sirim*: **s(p)eri-* „корен“, норд. *spyrja* „пратити, распитати се“; шкот. *spere* „распитати се“; герм. *spüren* „пра-

¹¹² X. Delamarre, *Dictionnaire*, 276.

¹¹³ R. Matasović, *нав. дело*, 309, 353.

¹¹⁴ J. Pokorny, *нав. дело*, 891.

¹¹⁵ Harald Haarmann, *Der lateinische Lehnwortschatz im Kymrischen*, Bohn 1970.

тити“; такође енг. *spur*; лат. *sperno*. Вокал у *sir* је кратак, али може се упоредити са велш. *chwilio*¹¹⁶.

На крају, на основу литерарних, епиграфских, материјалних и језичких извора чини се да је илирска компонента у формирању топонима *Sirmium/Σίρμιον* најмање присутна, док су келтска и дако-трачка боље аргументоване. Исто тако, у раду смо проверили једну стару хипотезу коју је поставио још Јулије Покорни да постоји семантичка веза између северноиталијанског топонима *Sirmio* и панонског *Sirmium/Σίρμιον*. Многи се и данас враћају Покорнијевој етимологији и везују ова два топонима за пие. **ser-* које је нарочито утицало на формирање хидронима, те како објашњава Груеле¹¹⁷ сваки се може објаснити германском суфиксацијом *-m-* пие. корена **sreu-* “тећи”. Из наведених примера видели смо да је основа *ser-* у ономастици коришћена првенствено за имена водених токова, али и насеља везаних за водене токове. Међутим, оваква имена се јављају у свим језицима релевантним за територију топонима у питању. Оба насеља била су покрај воде, панонско реке, али италијанско језера, које није ток, нити текућа вода, што *per se* доводи у сумњу Покорнијеву тезу да је италијански топоним везан за корен *ser-*.

Од значаја је податак да се хидроними на бази пие. *ser-* у великом броју јављају на подручју Ломбардије, Швајцарске и Француске, дакле подручја са доминантно келтском популацијом. Стога, ако су наши називи келтског порекла, нејасно је зашто долази до вокализације типа *sir-* а не као у наведеним примерима где се задржава првобитни вокал *e* или прелази у *a*. Ипак, може се узети за вероватно да је, посебно у случају италијанског топонима, претходио старији облик *Sermio*, који се у панонском топониму јавља у познијим варијантама.

Како је по мишљењу савремених стручњака насеље на обали језера Гарда келтског порекла, а према историјским изворима постоји директна веза са сеобама Келта на Балкан, постоји основа да су ова два топонима повезана. Проблем представља непостојање аналогне или сличне лексеме ни у пракелтском, ни галском, ни лепонтском, као ни међу познатим келтским топонимима античке Европе, осим у случају хидронима.

Истакли смо важност податка који налазимо код Плинија Старијег да је у творби насеља Сирмијум учествовало

¹¹⁶ Alexander MacBain, *An Etymological Dictionary of the Gaelic Language*, Glasgow 1896, sec. 34.

¹¹⁷ Albrecht Gruel, *Mit -m- Bildung suffigierte germanische Gewässernamen*, у: Astrid van Nahl, Lenhart Elmevik, Stefan Brink (hrsg.), *Namenwelten*, Berlin 2004, 93–102.

илирско племе Амантина и непознато племе Сирмијаца. Стога смо се позвали на закључке истраживања Милана Будимира и његову топонимијску анализу насеља Сингидунум у контексту племена Сигина и Сигуна, чиме се отвара могућност да је племе Сирмијаца било трачког или преиндоервопског порекла. На трачку етимологију указују и истраживања Сорина Палиге, јер највише ономастичке сличности топоним Сирмијум показује са трачким топонимима.

Оно што представља методолошку нужност, јесте интердисциплинарни приступ и тимски рад у налажењу тог финалног етимолошког кључа. Ово истраживање указује да се отварају могућности даљих компаративних испитивања и на лингвистичком и на историјско-археолошком плану. Исто тако, било би корисно извршити свеобухватну језичку анализу келтских и илирских топонима на подручју од северне Италије, Швајцарске, Аустрије и Словеније, преко Славоније, Мађарске до територије данашње Србије у циљу бољег упознавања са карактеристикама илирске и келтске или илиро-келтске ономастике.

Овај рад закључује и наглашава сугестије које је изнео још Едгар Поломе¹¹⁸, да пре упуштања у етимологије неживих и нереконструисаних језика какви су илирски, дако-трачки, келтски, из методолошких разлога није оправдано ослањати морфолошке сличности. Неопходно је преиспитати ономастичке доказе у светлу културне историје, јер лингвистички материјал мора одговарати историјским околностима. Управо етимолошка анализа топонима *Sirmium/Σίρμιον* илуструје наведене опасности и недостатке ранијих етимолошких истраживања.

SUMMARY

Etymological analysis of toponym Sirmium/Sirmion in relation to the ethnography of Srem in Pre-Roman and Early Roman Period

Paper critically revises previous etymological analyses of the pre-Slavic toponymy of modern-day Sremska Mitrovica, expressed in Latin form *Sirmium* and Greek *Σίρμιον*, which are recorded in literary and epigraphic sources of ancient and medieval times. Methodologically, paper combines interdisciplinary collected data, linguistic, historical and archaeological, in order to determine etymology of the toponym in question. Therefore, the first part of the paper determines ethnographic situation of Sylvania region in pre-Roman and early Roman times as an essential pre-condition of further etymological analyses. The

¹¹⁸ E. C. Polomé, *Balkan languages*, 866.

second part discusses and compares etymological data on the oldest recorded toponym of Sremska Mitrovica within the Indo-European semantic framework. Finally, the paper suggests future prospects of research provoked by contemporary advances in Indo-European linguistics, archaeology and history.